

Koldingbogen

- ÅRSTAL:** 2015
- FORFATTER:** Lærke Friis Neergaard
- TITEL:** Mord i familien – en kriminalhistorie fra omegnen af Kolding i 1800-tallet
- KORT RESUME:** En vinterformiddag onsdag den 1. februar 1843 trådte Elisabeth Andersdatter ud af en vogn på en mark lidt udenfor Kolding. Hun stod i midten af en naturlig fordybning i landskabet, og op langs alle sider var der tætpakket med mennesker. Om ganske få øjeblikke skulle den 46-årige kvinde fra Egtved Skov dø foran de mange fremmødte tilskuere.

Mord i familien – en kriminalhistorie fra omegnen af Kolding i 1800-tallet

Lærke Friis Neergaard

En vinterformiddag onsdag den 1. februar 1843 trådte Elisabeth Andersdatter ud af en vogn på en mark lidt udenfor Kolding. Hun stod i midten af en naturlig fordybning i landskabet, og op langs alle sider var der tætpakket med mennesker. Det var en broget flok med både voksne og børn. Om ganske få øjeblikke skulle den 46-årige kvinde fra Egtved Skov dø foran de mange fremmødte tilskuere.

Prospekt af Kolding set fra Bellevue ved Haderslevvej den 7. august 1848. Foto: Kolding Stadsarkiv.





Elisabeth Andersdatters skæbne blev bestemt den 25. november 1842, hvor hun blev fundet skyldig i mord og dømt til at skulle have hugget sit hoved af. Alle i området kendte historien og havde hørt om Elisabeths sag, mens den var blevet behandlet og (på)dømt ved de forskellige retslige instanser. Den endelige dom var stadfæstet af Højesteret og godkendt af selveste kongen, der personligt havde underskrevet dødsdommen.

Hvordan var Elisabeth endt foran skarpretteren for at få hovedet hugget af i fuld offentlighed? Det følgende vil forsøge at udrede Elisabeths liv og skæbne samt hendes endeligt på en kold mark udenfor Kolding. Ligesom artiklen vil fortælle lidt om, hvilket samfund og hvilke vilkår hun levede i og under i 1800-tallet. Det er en fortælling, der trækker tråde til en generel indsigt i fortidens familieliv og kvinders rolle i samfundet dengang.

Elisabeths liv

Elisabeth blev født den 3. september 1796 i Almind. Hun var datter af Anders Pedersen og hans hustru Kirsten Jepsdatter.¹ Anders var husmand og daglejer, han var kun omtrent 18 år, da Elisabeth blev født. Kirsten var hen ved 21 år. Siden fulgte flere børn.²

Det var trange kår for en lille almuefamilie, og allerede da Elisabeth var blot 11 år gammel og endnu ikke konfirmeret måtte hun arbejde udenfor hjemmet og kom i tjeneste hos sognefoged Poul Nissen i Almind.³ I 1820 blev den ugifte Elisabeth gravid med

en mand, der tjente samme sted. Herefter flyttede hun hjem til sine forældre, der tog Elisabeths datter, Magdalene, til sig og sørgede for, at den ansvarlige barnefader blev registreret i kirkebogen. Det var ilde set at føde børn udenfor ægteskab dengang. Kvinderne risikerede at blive socialt isolerede og udstødt af både lokalsamfund og omgangskreds.⁴ Generelt var det dog mere udbredt blandt folk fra fattige samfundslag.⁵

I de følgende år tog hendes forældre sig af barnet, så Elisabeth igen kunne få arbejde. Det var almindeligt på den tid, at man fik kost og logi på sit tjenestested, derfor var det svært at finde arbejde, hvis man var så uheldig at have et uægte barn, som også skulle forsørges.⁶ Barnets far, Julius Nielsen, havde fortalt Elisabeth, at han var fraskilt, men det var løgn, og i virkeligheden var han stadig gift. At Elisabeth var blevet ført bag lyset, hjalp dog ikke på Elisabeths sociale anseelse, der var forringet i kraft af hendes status som ugift mor. Nogle år senere flyttede Elisabeth sammen med Julius i hans hus på trods af, at han havde løjet for hende. Parret fik yderligere to børn, mens de boede sammen, Kirsten Marie og Niels Peter.⁷ Julius fik i 1828 kongelig bevilling på, at hans første ægteskab var opløst. Nu kunne han atter gifte sig, men hans skilsmissebevilling indeholdt den klausul, at han aldrig måtte gifte sig med den kvinde, han havde fået barn med, mens han endnu var gift. Det var almindelig gældende lov på dette tidspunkt, da hor og anden uægteskabelig seksualitet stadig blev offentligt fordømt.⁸ Det betød, at det var umuligt for ham og Elisabeth at blive gift med hinanden i

Danmark. Derfor tog de til Slesvig og fandt en præst, der viede dem i 1830. Derefter flyttede de til en lille gård med husdyrhold ved Egtved Skov, hvor Julius arbejdede som bødker.⁹ En bødker havde det uundværlige hverv at lave trætønder til opbevaring af alskens ting i tiden før emballage og konserver. I nærheden af dem boede boelsmand Ole Jensen Snitker og hans familie. Som boelsmand havde man et landbrug af en pæn størrelse. Hans ægteskab var ulykkeligt, og hans hustru drak.¹⁰ Elisabeth, der lokalt blev kaldt Lisbeth Julius,¹¹ indledte på et tidspunkt et forhold til Ole, der var fem år yngre end hende selv.

Forbrydelsen

Under politiforhør den 11. august 1841 tilstod Elisabeth at have begået det mord, som hun var under mistanke for. Hun forklarede i den forbindelse udførligt omstændighederne omkring mordet.¹² Hun fortalte, at hun inderligt havde ønsket at blive fri af sit ni år lange ægteskab med Julius, men han havde stædigt nægtet at lade sig skille fra hende. Først angav Elisabeth, at hun ønskede sig ud af ægteskabet for at blive gift og leve sammen med Ole, men senere ændrede hun sit motiv til hovedsageligt at være led ved samlivet med Julius, som hun hævdede mishandlede hende, særlig når han havde drukket.

Omstændighederne omkring mordet var som følger: Ved juletid i 1839 havde Julius købt hvid arsenik, det blev populært kaldet rottekrudt på den tid. Det var nemt at anskaffe for menigmand, da det havde mange brugbare anvendelser i en almindelig husholdning.¹³ Julius havde købt giften for at vaske sine



Elisabeth Andersdatter blev henrettet med en økse. Et andet af bødlens redskaber dengang var bøddel-sværdet. Foto: Nationalmuseet.

heste i et afkog som middel mod utøj. Ligesom deres yngste datter også skulle have vasket hår med arsenikvand mod lus. Julius kogte vand og arsenik i en stor jerngryde i deres hjem og satte gryden ind på et kammer. I et ubemærket øjeblik sneg Elisabeth sig ind i kammeret og hældte noget af afkoget over i en potte. Hun forklarede, at hun havde taget, hvad der omtrent svarede til indholdet af et snapseglass og derpå gemt potten i et hjørne af deres oven. Efter at have vasket deres datters hår og hoved hældte hun resten af vandet bort og rensede jerngryden.

I de næste mange uger tænkte Elisabeth flere gange på at forgive Julius med giften i ovnen. Hun ventede bare på det rette øjeblik, og da hun var alene hjemme med Julius den 18. januar 1840, hældte hun arsenikvandet i den portion kål og flæsk, hun havde tilberedt som middagsmad. Hun serverede maden på en lertallerken for Julius. Da han havde spist op, gik han i gang med at vaske deres kreaturer og skære hakkelse til foder til dyrene. Efter en times tid så Elisabeth, at han kom frem fra ladedøren og kastede op på gårdspladsen. Han gik derefter ind i deres stue og sagde, at det nok var hans kolik, der var blusset op. Efter at have siddet en halv times tid i en stol, hvor han kastede op og klagede over smerter i maven og ondt om hjertet, gik han i seng og fortsatte med at kaste op til ud på natten.

Elisabeth hævdede, at hun straks havde fortrudt sin gerning, da hun så Julius blive syg. Hun havde givet ham sødmælk og mælk med brændevin, som han efterspurgte. Elisabeth havde endda hentet mere

brændevin hos nabokonen. Henad aftenen var deres datter kommet hjem, og Elisabeths svoger, Peder Sørensen Svendsen, kom også over sammen med sin datter. De blev indtil midnatstid og overnattede derpå hos en af naboerne. Peder forklarede, at Julius klagede over smerter og kulde i kroppen. Elisabeth lagde sig ind i sengen til Julius. I samme seng lå også deres datter samt svogerens datter. Julius lå imidlertid for uroligt til, at Elisabeth kunne finde hvile. Hun satte sig hos ham tæt ved sengen og talte med ham samt læste op af en salmebog.

Julius var nu sikker på, at han skulle dø. Han fortalte hende, hvad hun skulle gøre efter hans død. Han lagde særlig vægt på, at hun skulle sælge huset.

Først om morgenen den 19. januar, da Elisabeth gik ud for at lave smørrebrød til pigerne, kaldte Julius hende ind, og ifølge Elisabeth rakte han sin hånd frem til afsked, og ytrede ordene "*nu vil jeg sige dig Farvel min Pige*". Da hun tog hans hånd, mærkede hun straks, at han døde hen. Hun sendte derpå pigerne over efter svogeren. Da han ankom klokken fem, var Julius allerede død. Elisabeth sagde i sin forklaring, at hun straks fortrød sin gerning. Ifølge kirkebogen blev Julius Nielsen begravet den 26. januar 1840.¹⁴ Han blev 45 år.

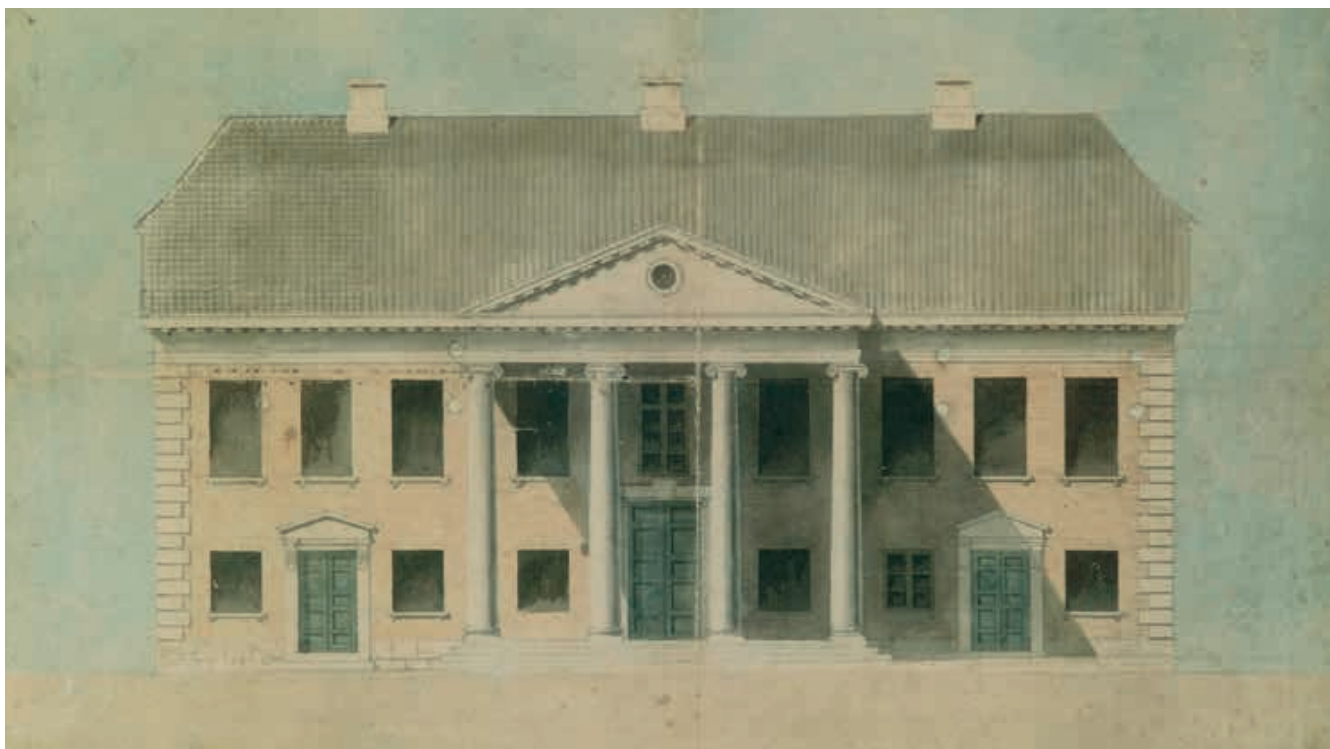
Afsløringen og tilståelse

Ingen fattede mistanke om, at Julius var blevet forgiftet. Han havde tidligere haft flere svære sygdomsforløb med blandt andet kolikanfald med kramper og opkast. Han blev derfor ikke obduceret. Parrets



På L.A. Winstrups rådhus fra 1874 var der på facaden et våbenskjold, der symboliserede Bruske-Nr. Tyrstrup Herred samt Andst, Slaugs og Jerlev her-

eder. Illustration: *Illustreret Tidende* 1878. Kolding Stadsarkiv.



Bygningstegning af Kolding Rådhus fra 1840. Rådhuset rummede værelser til by- og herredsting foruden otte sikre velindrettede arrester, hvoraf

datter fortalte, at Julius kort før sin død havde været ramt af børnekopper, og at han i et stykke tid og i dagene op til sin død havde været syg og klaget over smerter. Det blev dog senere modsagt af flere naboer under efterforskningen. Elisabeth arvede al boet og flyttede kort tid efter til et hus i Bølling Skov i nærheden.

Der gik halvandet år, indtil Ane Laursdatter, en hed sommerdag den 5. august 1841 brød et aflåst skab

nogle kunne forsynes med varme.

Foto: Kolding Stadsarkiv.

op i sit hjem. I skabet tog hun en flaske og drak omtrent, hvad der svarede til et halvt snapseglas. Hun blev straks syg og kastede op. Ane var gift med Ole, Elisabeths tidligere elsker. Modsat Julius Nielsen, kendte Ane godt til sin mands affære med Elisabeth, og da hun vidste, at Ole havde fået flasken af Elisabeth, fik hun straks mistanke om, at indholdet måtte være forgiftet. Ane reagerede prompte ved at indberette sagen til de lokale myndigheder. Der blev indledt en retslig undersøgelse ved Andst og

Slaugs Politiret, og Ole fortalte, at han ganske rigtigt havde fået flasken af Elisabeth, mens han samtidig indrømmede, at de havde haft en affære, der havde varet nogle år. Elisabeth blev nu inddraget i sagen. Politiet fattede nu mistanke om, at hun havde forgiftet sin mand med arsenik halvandet år tidligere. De sigtede hende derfor for mordet på Julius og mordforsøg på Ane i ledtog med Ole.

Først benægtede Elisabeth alt, men i et forhør foretaget den 11. august aflagde hun fuld tilståelse og fortalte myndighederne alle omstændigheder omkring mordet på hendes mand og om flasken med gift, som Ane havde drukket af. Hun fortalte, at efter hendes mands død havde Ole givet hende noget pulver og det havde hun kogt med vand og hældt på en flaske, som hun gav Ole. Elisabeth og Ole var lidt uenige om, hvem der havde fået idéen om at myrde Oles kone. De beskyldte begge hinanden for at stå bag planen. Ved kemiske undersøgelser fandt man spor af arsenik i flasken i en sådan mængde, at den sagtens kunne have været dødelig for Ane. Myndighederne mente, at årsagen til, at hun var sluppet levende fra den uheldige slurk, skyldtes, at hun forinden havde indtaget en del mad, og at hun straks efter, hun havde drukket af den forgiftede væske, havde kastet op. Fagfolk vurderede, at hun efterfølgende var kommet sig fuldstændig og ikke ville få nogen mén.

Julius' lig blev ekshumeret den 26. august 1841. Liget blev undersøgt af en gruppe bestående af den såkaldte stiftsphysikus, distriktslægen og to farma-



Borgmester og Konferensråd Christen Estrup, der var borgmester i Kolding fra 1829-1847 i den periode, hvor dommen og henrettelsen fandt sted.

Foto: Kolding Stadsarkiv.

ceuter den 26. august 1841. Ud fra deres kemiske undersøgelser konkluderede de, at der var spor af arsenik i Julius' lig, og at dette havde forårsaget hans død. Ved undersøgelser på det Kongelige Sundhedskollegium, samt undersøgelser foretaget af professorerne Weise og Forchhammer, fandt man imidlertid ingen spor af arsenik eller arsenikforgiftning. De mente dog, at forgiftning var den mest sandsynlige dødsårsag. Denne konklusion var baseret udelukkende på Elisabeths beretninger om forløbet ved Julius' død. De hæftede sig ved, at smerter og heftig opkastning netop var de mest karakteristi-

ske symptomer på arsenikforgiftning. Julius var død omtrent 18 timer efter, at han havde indtaget giften, hvilket stemte fuldstændig overens med den tid, det normalt tog fra indtagelse af arsenik til døden indtraf. Elisabeth selv var fuldt og fast overbevist om, at Julius døde som følge af, at hun havde hældt gift i hans middagsmad. Hun havde tilstået, og myndighederne mente, at hendes skyld var tilstrækkelig bevist på trods af mangel på fysiske beviser.

Dommen og tiden i arresten

På den tid, hvor Elisabeths sag var for retten i starten af 1840'erne, var det den gamle Danske Lov helt tilbage fra 1683, der endnu var gældende. Den var på mange måder forældet. Danske Lov foreskrev dødsstraf for over 50 forskellige lovbrud, men efterhånden var det blevet sådan, at det næsten udelukkende var overlagt mord, der blev straffet med døden. Det fungerede på den måde, at Kongeloven gav landets enevældige konge fuldkommen magt til at ændre dommene.¹⁵ Som regel ændrede han straffen til livsvarigt fængsel eller fængsel på kongens nåde. I de danske skoler blev der undervist i landets love.¹⁶ Før 1814 var der dog ikke skolepligt, og undervisningen foregik ikke så ofte og så organiseret som efter skoleloven. Selvom Elisabeth var kommet tidligt i arbejde og efter eget udsagn kun havde modtaget meget lidt undervisning i nogle vinterdage om året i sin barndom, vidste hun godt, at det var en strafbar handling at myrde nogen, og at hun risikerede dødsstraf for sin handling. Underdommeren fortalte, at Elisabeth havde sagt til både ham og Koldings sognepræst¹⁷, Galskjøt, i enerum, "at hun

*inderligt ønskede at forskaanes for at lide Dødsstraf, og at hun, naar det blev hende forundt at leve, skulde vise, hvor meget hun angrer, hvad hun har begaaet og hvor meget hun vilde bestræbe sig for at blive bedre".*¹⁸ Præsten, der besøgte hende i arresten, forklarede, at hun i begyndelsen regnede med kongens nåde og skød tanken om dødsstraf bort. Han fortalte, at hendes indstilling havde ændret sig med tiden, og at hun sidenhen dvælede "*med mere Rolighed ved Tanken om Døden, og synes uden Skjælven at see den imøde, skjøndt hun dog endnu bestandig synes at nære noget Haab om at undgaae Dødsstraffen.*"¹⁹ Arrestanter, der risikerede dødsstraf i deres sager, fik meget tidligt tilknyttet en præst, der skulle besøge dem i arresten. Præsterne blev udpeget til opgaven, og det var ofte en lokal præst, der fik opgaven. Det var deres pligt at forberede enhver døende og tage sig af de dødsdømtes sjælelige tilstand som sjælesørger. Ifølge Kirkeritualet, var det deres pligt at få den dødsdømte til at acceptere sin forestående straf.²⁰

Elisabeth oplevede en kristen opvågning i arresten, og selvom hun altid havde været troende blev hendes tro yderligere fæstet. Alle børn i Danmark blev konfirmeret og modtog i den forbindelse lovpligtig undervisning. Elisabeth havde fået følgende bemærkning fra sin konfirmationsundervisning i 1812, at hun var "*meget tungnemmet, men ved Lyst og Flid erhvervede hun sig god Kundskab*". Galskjøt mente, at Elisabeths egentlige gode og naturlige forstandsevne var blevet forsømt ved den mangelfulde undervisning i barndommen, der ikke havde virket meget for at pleje hendes forstand og sans "*for Religion*



Henrettelsen fandt sted på en statsejet grund ved Rols mølle på Hvolbøl Mark i Lejrskov Sogn.
Kort: Høje målebordsblade 1842-1899.
Kort & Matrikelstyrelsen.

og *Sædelighed*". Ved den tid, hvor hun skulle konfirmeres, havde det allerede været for sent, mente præsten. I sit voksne liv havde hun været under slem indflydelse fra sit dårlige selskab med Julius, der var en ugudelig mand. Elisabeth havde fortalt om Julius, at han ikke mente, der fandtes hverken en kristen himmel eller et helvede. Han havde den indstilling, at det gjaldt om at skjule sine ugerninger fra det menneskelige åsyn, og så var alt godt.

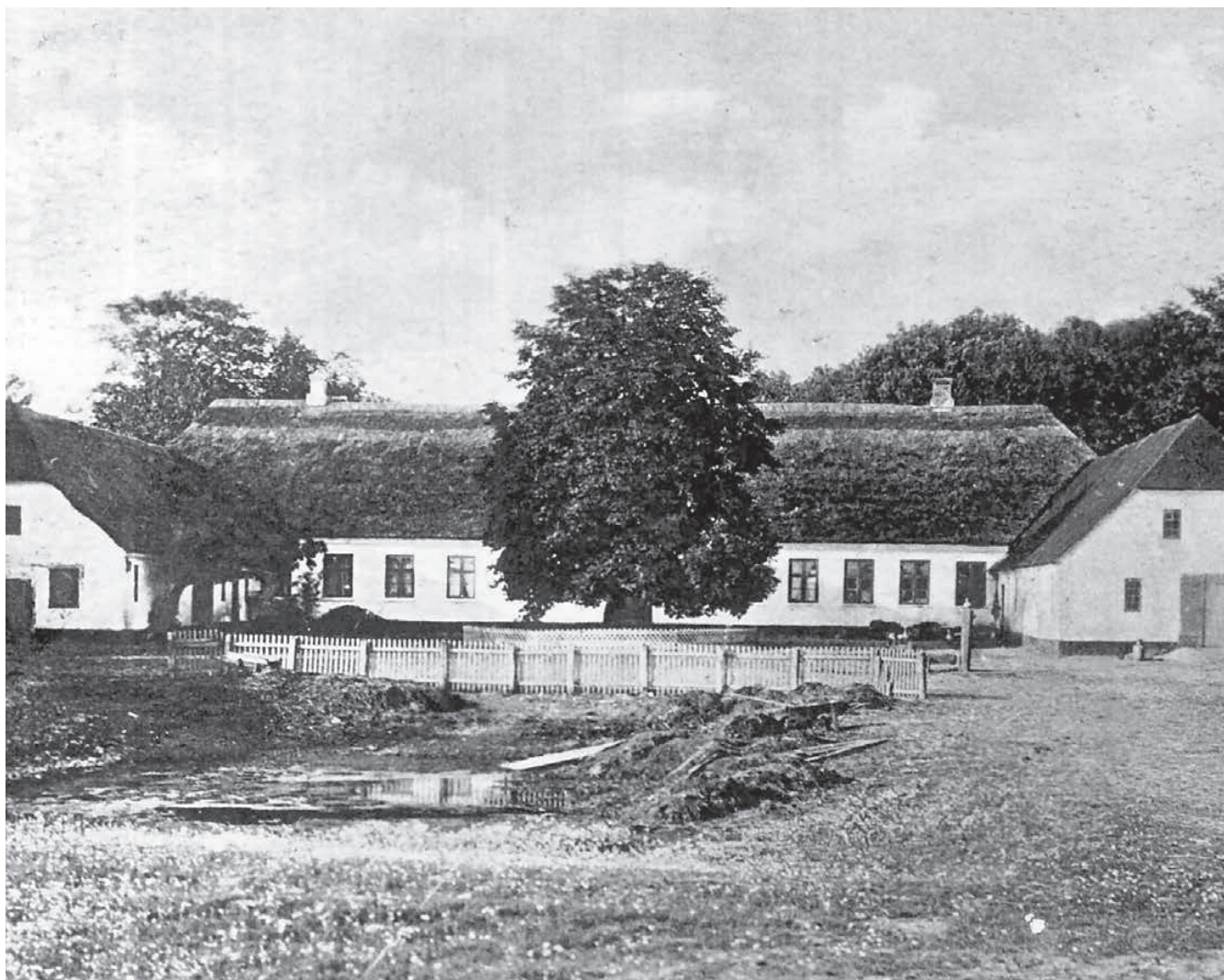
Præsten fremhævede, at Julius' slette påvirkning afspejlede sig i hans og Elisabeths usædelige samliv, hvor de havde fået flere børn udenfor ægteskab. Elisabeth mente selv, at hun havde været under uheldig påvirkning af både Julius og Ole og sit usædelige liv med de to mænd. Galskjøt noterede sig, at han med succes havde fået Elisabeth til at indse det ukristelige og syndige i sin gerning ved at vække

en oprindelig og dyb angert for sin forbrydelse hos hende, som hun ikke før havde udvist.

I alle retslige instanser blev hun dømt skyldig og idømt dødsstraf. Knap halvandet år efter, at sagen var startet, faldt den endelige dom i Højesteret den 25. november 1842. Der var altid mellem 8-12 højesteretsdommere, der afgjorde en sag. Alle undtagen én mente, at det kunne hæves over enhver tvivl, at Julius var død af arsenikforgiftning. Den sidste dommer mente, at der manglede fysiske beviser. Elisabeth blev fundet skyldig i mord og mordforsøg og dømt efter Danske Lovs bestemmelse 6-9-22 om giftmord og forordningen af 1833 om simpel mord.²¹

Straffen lød på dødsstraf ved halshugning, og at hendes legeme efterfølgende skulle sættes på hjul og stejle. Ole blev dømt til fem års fængsel i Viborg Tugthus.²² Sagen blev derefter sendt videre til kongen, der skulle behandle alle dødsdomme. Tre af højesteretsdommerne, der havde dømt i sagen, indstillede Elisabeth til benådning og begrundede det med manglende undervisning og dårlig indvirkning fra mændene i hendes liv. Dette havde efterladt hende "*nedsunken i en fuldkommen aandelig og religiøs Sløvhedstilstand*". Samtidig havde hun afgivet fuld tilståelse, og alt tydede på, at hun oprigtigt fortrød og angrede sin forbrydelse.

Kancelliet, der var kongens rådgivende forsamling angående landets regering, fik nu overdraget sagen og skulle forelægge den for kongen. Medlemmerne mente imidlertid ikke, at der var formildende om-



Vampdrupgård taget omkring 1910.
Foto: Lokalhistorisk Arkiv i Vamdrup.

stændigheder. De så ingen grund til, at hun skulle modtage kongens nåde. Dog mente de, at Elisabeth skulle fritages fra at have sit legeme sat på hjul og stejle. Kongen fulgte Kancelliets råd og underskrev dødsdommen den 4. januar 1843, men han ændrede dommen til simpel livsstraf, så hun blev fritaget fra hjul og stejle. Det betød, at Elisabeth skulle halshugges med økse og begravnes på kirkegården. Samme dag, som dommen var underskrevet, blev kongens ordre sendt til amtmanden i Ribe, der skulle sørge for, at henrettelsen fandt sted.

Henrettelsen

Da Ribe amtmand modtog kongens ordre om, at Elisabeth skulle henrettes, sendte han opgaven med at finde et passende sted videre til herredsfogeden. Selvom der på dette tidspunkt blev henrettet i gennemsnit to personer om året i Danmark, var der ikke blevet henrettet nogen i Andst og Slaugs Herreder, så længe man kunne huske, og der fandtes ikke et fast sted til henrettelser.

Henrettelser foregik altid i det amt, hvor forbrydelsen var blevet begået. Til sidst faldt valget på en statsejet grund ved Rols Mølle på Hvolbøl Mark i Lejrskov Sogn.²³ Der blev sendt bud efter skarpretter Stengel i Odense den 22. januar 1843. I brevet stod, at henrettelsestidspunktet var fastsat til den 1. februar klokken ti om formiddagen.

Endnu i 1920'erne fandtes der angiveligt flere borgere i Kolding, der havde været øjenvidner til henrettelsen omtrent 80 år tidligere, og deres beretninger



P. Eliassen, der har samlet øjenvidenberetninger til henrettelsen. Foto: Kolding Stadsarkiv.

er samlet i P. Eliassens historiske optegnelser. Eliassens egen onkel havde angiveligt overværet henrettelsen i en alder af 15 år. Til trods for at beretningerne er nedskrevet langt senere, virker de troværdige sammenholdt med samtidige avisartikler og beskrivelser fra andre henrettelser i perioden.²⁴ Følgende skildring bygger på artikler fra flere nyhedsblade²⁵ samt Eliassens optegnelser.²⁶

Mange mennesker ankom med vogn og tog plads på forhøjningen, der omkransede selve retterstedet.

I midten havde karle fra omegnen, bevæbnet med forke, slået rundkreds om retterstedet, mens de med hænderne om skafterne holdt forkene i jorden. De skulle holde folk på afstand, men nogle børn listede sig dog helt tæt på. Der var delte meninger om, hvorvidt det var opbyggeligt eller dårligt for børnene at overvære en henrettelse.

Skarpretteren var ankommet længe før Elisabeth og stod klar i rundkredsen af bønder. Beretningerne fortæller, at skarpretteren af og til tog en slurk af en flaske for at styrke sig. Øksen og kisten var gemt bort, så de ikke var synlige for Elisabeth, når hun ankom. Hun ankom i en kaleche sammen med to arrestforvarere, Wilsleff fra Ribe og Hartmann fra Kolding. Hun kom fra arresten på Kolding Rådhus, hvor hun havde siddet i længere tid. Arresten var relativt bekvemmelig for sin tid med opvarmede celler.²⁷ Hun blev beskrevet som en køn kvinde. Klædt i sort med en gammeldags hvid kappe på hovedet. Blæsten var kraftig, og hovedklædet blafrede i vinden. Den tilstedeværende præst var pastor Bøving fra Egtved. Der blev sunget en salme, og derefter læste herredsfoged Oxenbøll dommen højt. Præsten var tydeligt bevæget, han har formentlig også kendt Elisabeth, og han sagde et sidste farvel til hende, inden hun blev bedt om at knæle og lægge hovedet på blokken. Hun blev rettet lidt til for at ligge rigtigt. Elisabeth og præsten begyndte at bede fadervor så højt og tydeligt, at tilskuerne kunne høre det. De var netop nået til *"thi Dit er Ri..."*, da øksen fløj gennem luften og skilte Elisabeths hoved fra kroppen i første hug. Øjenvidner fortalte, at det gik så stærkt, at Elisabeths læber sta-

dig stammede *"ri-riget"*, da hovedet lå på det udstrøede sand ved huggeblokken. Der gik også rygter om, at Elisabeth havde knuget et stykke papir i hånden, der var gledet ud af fingrenes greb, da øksen faldt. En mand havde hurtigt boret det ned i en sanddyng med sin stok. Henrettelser havde det med at blive omgivet af mystik og dramatik i folkemunde.

Straks da Elisabeths hoved var hugget af, var en mængde tilskuere løbet frem og havde opfanget noget af det blod, der piblede ud af såret i halsen i deres medbragte beholdere. De drak derefter af blodet, der ifølge gammel folkesagn skulle være godt mod diverse lidelser.²⁸ Selveste løjtnant Düring fra *Vamdrupgård* var mødt op for at drikke af det friske blod mod nogle anfald, han led af. Udover dette bloddryppende optrin, forløb alt i god ro og orden. Elisabeths afhuggede hoved og krop blev lagt i kisten og kørt til Lejrskov kirkegård, men eftersom hun ikke skulle have en rigtig begravelse, blev liget ikke kørt ad landevejen, men derimod blev kisten kørt over tværmarkerne og løftet over kirkegårds-muren, da man, ligesom med selvmordere, ikke ville krydse kirkelågen. Kisten med det halshuggede lig blev begravet i kirkegårdens nordøstligste hjørne, og graven blev ikke markeret.²⁹

I tiden efter gik der historier om, at der var spøgeri på henrettelsesstedet, og det fortælles, at nogle smuglere udnyttede folks frygt for stedet til ubemærket at smugle gods over marken i en kiste. Tolderne var nemlig også bange for stedet og spøgelseshistorierne.³⁰ Der blev dengang handlet flittigt

med smuglervarer på Koldings marked heriblandt brændevin og manufakturvarer.³¹ Det blev dog opdaget og stoppet.

Henrettelsen efterlod et varigt minde hos dem, der havde været vidne til denne kolde blæsende vinterdag i 1843. Blandt borgerne i byen erindrede man langt op i det 20. århundrede, hvad der var hændt. Dette var den sidste henrettelse, der fandt sted ved Kolding.

Afslutning

Elisabeth levede i en tid, hvor kvinden var underlagt manden. Indenfor ægteskabet var den patriarkalske orden tydelig. Den gifte kvinde havde ingen økonomisk frihed og var juridisk umyndig. Det var tilmed svært at slippe ud af den ægteskabelige stand med rettigheder og værdighed i behold. Som forskeren Inger Dübeck udtrykker det,³² så var ægteskabet et arbejdsfællesskab, hvor manden alene havde fuld råderet over den fælles frembragte formue.

En god grund til skilsmisse var utroskab, men det krævede til gengæld, at kvinden offentligt erkendte, at hun var horekvinde. Det var direkte strafbart ifølge loven at bedrive hor, det vil sige, når ægtefolk havde sex med andre end deres ægtefælle. Opfattelsen var, at det naturlige seksuelle samvær var det, som var velsignet af Gud i det hellige ægteskab, og kun deri måtte det finde sted. Det blev derimod sjældent straffet, hvis en ægtemand revsede sin hustru indenfor, hvad der blev betragtet som rimeligt.³³ Elisabeths muligheder som kvinde i et ulykkeligt

ægteskab var derfor mildest talt begrænsede, og da hendes ægtemand afviste at blive skilt, havde hun kun udsigt til et langt og ulykkeligt samliv. Elisabeth var hverken den første eller sidste kvinde, der valgte at hjælpe døden på vej ved hjælp af arsenik. Elisabeth tilstod og overbeviste dermed retten om, at hun måtte være skyldig, selvom de afgørende beviser manglede. Selvom det virker makabert, at straffen for mord var at få hugget hovedet af, var alternativerne ikke nødvendigvis meget bedre. Hele straffesystemet var utidssvarende, tilbagestående og uværdigt selv i samtidens øjne.

Som følge af statsbankerotten i 1813 efter krigs-nederlaget var landets straffesystem og straffeanstalterne et forsømt område. Man begyndte først senere at modernisere arrester og fængsler. Anstalterne var rædselsfulde steder, og flere fanger myrdede hinanden eller vagterne blot for at slippe ud af fængslerne og få evig fred med hjælp fra bødlens økse. Samtidig var myndighederne overbevist om, at eksemplets magt havde præventiv effekt, og at offentlige henrettelser afskrækkede andre fra at begå nye forbrydelser.

På Elisabeths tid var der modsat i dag forordninger, der direkte skærpede straffene for mord begået i familien. Familielivets fred og orden skulle beskyttes med trusler om særlig hårde straffe.³⁴

Det er alle disse forhold, vi må forstå, når vi åbner et vindue til Elisabeths tid og betragter hendes skæbne i en historisk kontekst.

Noter

1. *Kirkebog Almind Sogn; Vejle Amt 1773-1814*, s. 22 (Opslag 26)
2. *Folketælling fra Almind; Vejle Amt 1840* (Opslag 8)
3. *Ny Collegial-Tidende*, s. 81. Det følgende bygger på optegnelser i *Ny Collegial-Tidende* s. 73-84, hvis ikke andet er angivet.
4. Grothe Nielsen, Beth: *Letfærdige qvindfolk*, s. 151
5. Hansen, Georg: "Kvinde og mand", s. 22-23
6. Grothe Nielsen, s. 152
7. *Folketælling Egtved; Vejle Amt 1834* (Opslag 10)
8. Eks. Grothe Nielsen, s. 124
9. *Folketælling Egtved; Vejle Amt 1834* (Opslag 10)
10. *Ibid.*, s. 286
11. Eliassen, P (1): *Historiske Strejftog i Kolding og Omegn*, s. 285
12. Forløbet omkring mordet er beskrevet på baggrund af resume fra sagen i *Ny Collegial-Tidende* s. 73-84 og *Højesteret, Domssager*
13. Jerver, Mogens: *Mordet i Sønder Økse*, s. 19
14. *Kirkebog Egtved Sogn; Vejle Amt 1838-1871* (Opslag 6)
15. *Kongeloven*
16. Jf. Wiborg, Jakob: *Kort Undervisning om Misgjeringer og Straffe efter de danske Love*, 1800
17. Hans stillingsbetegnelse er hentet fra Eliassen, P. (2): *Kolding fra Middelalder til Nutid*, s. 535.
18. *Ny Collegial-Tidende*, s. 80
19. *Ibid.*, s. 81
20. *Kirkeritualet* s. 128
21. *Danske Lov* og Jørgensen, Troels G.: *De ørstedeske Straffelove*
22. Eliassen (1), s. 289
23. Eliassen (1), s. 290
24. Jf. min egen undersøgelse af periodens henrettelser i mit speciale, ...*man i Speil sig her kan se...* og Kragh-Nielsen, Niels: "Øksen".
25. *Dannevirke*, 808.02.1843; *Ribe Stifts-Avis og Avertissements-Tidende*, 06.02.1843 og *Aarhus Stifts-Tidende*, 10.2.1843
26. Eliassen (1), s. 291-295
27. Garde, Peter (red.): *Danmarks arresthuse*, s. 206
28. Jensen, Charlotte S.H.: *Den faldende syge*
29. Eliassen (1), s. 293
30. Eliassen (1), s. 294
31. Eliassen (2): s. 427-428
32. Hansen, s. 36; Dübeck, Inger: *Kvinder, familie og formue*, s. 187-188 og Dübeck, Inger: *De elendige*, s. 176
33. Dübeck: *De elendige*, s. 111
34. *Forordning om grove Morderes Straf* af 16. oktober 1697

Referencer

- Bach, Mogens: "Giftmordersken fra Egtved. Dystre hændelser for 160 år side" i Spidsbarren. Historisk årsskrift for Egtved Kommune, Lokalarkiv- og Museumsforeningssamvirket 1999
- Danske Lov: Iuul, Stig (red.): *Kong Christian den Femtes Danske Lov af 15. april 1683*, Kbh. 1949
- Dübeck, Inger: *De elendige, Jurist og Økonomiforbundet* (København) 2013
- Dübeck, Inger: *Kvinder, familie og formue, studier i dansk og europæisk retshistorie*, Museum Tusulanum 2003

- Eliassen, P. (1): Historiske Strejftog i Kolding og Omegn, Konrad Jørgensens Bogtrykkeri (Kolding) 1923
- Eliassen, P. (2): Kolding fra Middelalder til Nutid, Konrad Jørgensens Bogtrykkeri (Kolding) 1908
- Garde, Peter (red.): Danmarks arresthuse, Jurist- og Økonomiforbundets Forlag 2010
- Grothe Nielsen, Beth: Letfærdige qvindfolk. Om Gisle Nielsdatter og andre barnemordersker, Delta (København) 1982
- Hansen, Georg: "Kvinde og mand" i Steensberg, Axel (red.): Dagligliv i Danmark, 1790-1870, Bd. VI, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck (København) 1963
- Jensen, Charlotte S. H.: "Den faldende syge" i Handicaphistorisk Tidsskrift, nr. 1, 2004
- Jerver, Morgens: Mordet i Sønder Økse, Borgen 1980
- Jørgensen, Troels G.: De Ørstedske Straffelove, Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag (København) 1948
- Kirkeritualet: Krogh, Andreas Krogh: Ny udgave af Danmarks og Norges Kirkeritual, 1855
- Kongeloven: "Lex Regia" i Himmelstrup, Jens & Møller, Jens: Danske Forfatningslove og Forfatningsudkast, 1932
- Kragh-Nielsen, Niels H.: "Øksen" i tidsskriftet Skalk, nr. 1, 1990
- Neergaard, Lærke: ... man i Speil sig her kan se ..., formidling af de offentlige henrettelser i det 19. årh. i almuens massemedier, kulturhistorisk analyseret, Speciale, Københavns Universitet 2012

Trykte kilder

- Dannevirke, 08.02.1843
- Forordning om grove Morderes Straf af 16. oktober 1697 i i Schou, J. H.: Chronologisk Register over de Kongelige Forordninger og Aabne Breve. 1. Deel 1670-1699, s. 426-428
- Ny Collegial-Tidende 04.02.1843, i Ny Collegial-Tidende 1843
- Ribe Stifts-Avis og Avertissements-Tidende, 06.02.1843
- Wiborg, Jakob: Kort Undervisning om Misgjerninger og Straffe efter de danske Love, 1800
- Aarhus Stifts-Tidende, 10.2.1843

Utrykte kilder

- Folketælling, Almind Sogn; Vejle Amt 1840
- Folketælling, Egtved; Vejle Amt 1834
- Højesteret, Domssager 1842, 11 25-11 29, diverse dokumenter samlet
- Kirkebog Almind Sogn; Vejle Amt 1773-1814
- Kirkebog Egtved Sogn; Vejle Amt 1838-1871
- Registrant fra Danske Kancelli, 5. (3.) Departement 1843-1845 mm.